

Соња НЕНЕЗИЋ /Никшић/

ДУБЛЕТИЗАМ ПРИДЈЕВА НА -ЈИ И -ИЛИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. У српском језику постоје придјеви који се од исте мотивне ријечи могу извести и суфиксом *-ji* и суфиксом *-iju*, а да и у једном и у другом случају остану у истом семантичком пољу, са значењем да појам уз чије име стоје припада најчешће врсти али и појединцу означеном мотивном именицом.¹ Увидом у *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*² и *Обраћни речник* Мирослава Николића³ установили смо да их има више него што смо очекивали – 61 пар. Мотивне ријечи ових придјева искључиво су именице, и то најчешће из семантичких поља:

а) људских и натприродних бића: *човјеч(i)ji*, *нечовјеч(i)ji*, *ђеч(i)ji*, *кейеч(i)ji*, *бож(i)ji*, *богочовјеч(i)ji*, *вражс(i)ji*, *вјештич(i)ji*,

б) домаћих животиња: *коз(i)ji*, *овч(i)ji*, *ћас(i)ji*, *мач(i)ji*, *куч(i)ji*, *јарч(i)ji*, *бич(i)ji*, *јунч(i)ji*, *трашч(i)ji*...

в) дивљих животиња: *вуч(i)ji*, *вјеверич(i)ji*, *зеч(i)ji*, *лисич(i)ji*, *ласич(i)ji*, *меч(i)ji*, *јазавич(i)ji*, *курјач(i)ji*...

г) птица: *ћишч(i)ji*, *вратич(i)ji*, *сврач(i)ji*, *јаребич(i)ji*, *ласата-вич(i)ji*, *кукавич(i)ji*, *крешићелич(i)ji*, *ћрећелич(i)ji*, *ѓрлич(i)ji*, *чавч(i)ji*, *сјенич(i)ji*, *шључ(i)ji*...

д) живине: *ћуп(i)ji*, *ћурч(i)ji*, *ћуп(i)ji*, *ћач(i)ji*, *ћјевч(i)ji*, *кокош(i)ji*, *ћус(i)ji*, *ћушч(i)ji*, *ћловч(i)ji*, *ћилич(i)ji*...

ђ) инсеката: *ћауч(i)ji*, *комарч(i)ji*, *ваши(i)ji*, *ћусјенич(i)ji*...

е) водених животиња: *рач(i)ji*, *штапуч(i)ji*...

¹ Наравно, као и сви присвојни придјеви, и они могу имати значење описних придјева.

² *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, МС и МХ, Нови Сад – Загреб 1967. и 1969. (А – огранути) и МС, Нови Сад 1971, 1973. и 1976. (ограшје – Ш) (у даљем тексту РМС).

³ Мирослав Николић, *Обраћни речник српскога језика*, МС, Институт за српски језик САНУ, Палчић, Београд 2000.

Значења осталих приједева обично су појединачна: *длач(i)ju, ja-буч(i)ju...*

Међутим, постоји велики број приједева изведенih једним од наведених суфикса (чешће суфиксом *-ju*), који немају парњаке у приједевима са другим суфиксом у творбеној структури. Тако, рецимо, ако *j* из суфикаса *-ju* јотује посљедњи сугласник основе, најчешће не постоји облик на *-iju*: *шовећи, јелењи, кобилни, крављи, лављи, рибљи, медвеђи, мувљи, црвљи, гаврањи, ћаволи, ждребећи, јаđњећи, шелећи, јањећи, крмећи, ма-зарећи, јарећи...*, осим у случајевима: *врабљи/враћчији/враћчији, бабљи/бабији*, где имамо поред приједева са извршеним јотовањем и приједeve на *-iji* и *-ji* без алтернације и *голубљи/голубији, мрављи/мравији*, где имамо приједев са јотованом основом и приједев на *-iji*. Налазимо и приједeve *жабљи/жабији* и *брављи/бравији* са истим суфиксом, који у првом случају јотује посљедњи сугласник основе а у другом не, али су облици са нејотованом основом означени као неправилни и покрајински. Осим тога, неки приједеви су забиљежени само са транспарентним суфиксом *-ji*: *дивокозји* (без парњака иако смо његово постојање очекивали с обзиром на постојање приједева *козији*), *рисји, мушји, осји, ћучји, орји, голубичји, бучји, брчји, џужји, сијужји, бушији, јасичји*, или само са суфиксом *-iji*: *пашчији, јастаребији, видрији, голубији*.⁴

2. Оштепознато је да се наведени парови приједева на *-ji* и *-iji* могу напоредо употребљавати. Међутим, мање је познато да лингвисти различито гледају на њихову напоредну употребу. Како се овим приједевима баве и дериватологија и ортографија (третирају се у вези са писањем *j*), ми ћemo размотрити шта о њима кажу наше граматике, правописи и правописни приручници; колико је нама познато, не постоји посебан научни рад посвећен овим приједевима.⁵

2.1. Томо Маретић међу суфиксима за извођење приједева наводи суфикс *-ju*, поткрепљује га са неколика примјера (*божји, козји, крављи*) и уријује на suf i ks *-ji*, који је илустрован са далеко више примјера међу којима су, што нас чуди, исти они примјери који су дати уз суфикс *-ji*. Маретић нас изненађује и накнадним негирањем суфикаса о ком је најприје говорио, јер каже: „Да је наставак *ји*, а не *ji*, то доказују приједеви *козји, пасји, божји, човјечји*“ и упућује на одређене претходне тачке у којима објашњава да *сј* и *зј* остају непромијењени ако је некад било *сј* и *зј*.⁶

⁴ Приједеве: *боžочовјеч(i)ju, ћусјенич(i)ju, комарч(i)ju, ваш(i)ju, јастаребији, видрији, јасичји, јабучји* не налазимо у РМС, само у *Обраћном речнику*.

⁵ Консултовали смо и *Библиографију радова из морфологије и творбe речи (1950-2000)* коју су сачиниле Милица Радовић-Тешић и Весна Ломпар, НЈ (2000) XXXIII/3-4, стр. 345-381.

⁶ Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, (treće, непромијено издање), MH, Zagreb 1963, str. 383, 107.

Други суфикс, суфикс *-iji*, не издаваја посебно али напомиње да постоје и облици *божиј*, *божија*, *човјечиј*, *човјечија* (за које у једној од претходних тачака каже да имају потврде у Ив. рјечнику), као и облици на *-iji*: *божији*, *човјечији* који имају потврде код Даничића.⁷ Ситнијим фонтом дата је информација о постојању дијалекатских форми: *божи*, *божа*, *боже*, *овчи*, *овча*, *овче* које се срећу у црногорским говорима а које Вук није прихватио.

2. 2. Александар Белић експлицитно разликује два суфикаса, суфикс *-јј* који се, по њему, мијеша са *-ј* (*Никољ дан*, *Ивањ дан* и сл.) јер је у XVII вијеку у штокавским говорима, изгубивши раније *ь* у отвореном слогу, почeo да јотује *й*, *đ*, *н*, *л* и лабијале који су му претходили (*јелењи*, *шелећи*, *жабљи* и сл.) и суфикс *-iji*, *-ija*, *-ije* за који каже да се „у данашњем језику употребљава много ... напоредо са *ju*, *ja*, *je*“.⁸ Од Белића сазнајемо да у Вукову *Рјечнику* постоји само један примјер за овај новији наставак (*ћурчија кресића*) или да у осталим Вуковим као и у Даничићевим дјелима има много више таквих примјера.

2. 3. Михаило Стевановић, такође, биљежи оба суфикаса, прво говори о суфiku *-ji* а онда и о његовој напоредној употреби са суфиксом *-iji*, и то са одобравањем, с обзиром на ширину употребе новијег наставка и у народу и код познатијих књижевника. Говорећи о њиховом постанку, констатује да је пријевски облик на *-ji* „добивен гласовним путем у женском и средњем роду, и аналогијом у мушким, а онај на *-iji* контаминацијом наставка *-i*, који је у мушким роду добивен гласовним путем, и аналошког наставка *-ju* (за м. р.), односно фонетски добивеног у ж. р. (*-ja*) и сп. р. (*-je*): *вучи + ju – вучији*, *вучи + ja – вучија*, *вучи + je – вучије* и сл“.⁹

2. 4. *Граматика хрвा�тскога или српскога језика* чији су аутори Иван Брабец, Мате Храсте и Сретен Живковић биљежи само суфикс *-ji*, поткрепљујући га са неколико примјера (*чавчји*, *շушчји*, *штичји* ... *божји*, *човјечји*).¹⁰

2. 5. У речнику *Језичкој савјетници с граматиком*¹¹ налазе се одреднице:

-iji за творбу посвојних пријева правилан је наставак као и *-ji*, али у западним крајевима много мање у употреби. Обичније је: *козји*, *дјечји* и др. него *козији*, *дјечији* и др.

⁷ *Исјло*, стр. 108.

⁸ Александар Белић, *Савремени српски језик II део*, Наука о грађењу речи, Београд 1949, стр. 189.

⁹ Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд 1988, стр. 542.

¹⁰ Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1954, str. 168.

¹¹ *Језички савјетник с граматиком* (uredio Dr Slavko Pavešić), Matica hrvatska, Zagreb 1971.

-ju за творбу посвојних придјева је чешћи у употреби него *-iji*: *ко-
зји* је обичније него *козији*, *дјечји* је обичније него *дјечији*, *крштичји* је
обичније него *крштичији* и др.

У граматици *Језичког савјетника* наводе се оба суфикса али се у загради дају само примјери са *-ju* (*исећи, маћарећи, човјечји, дјечји*).¹² Иначе, у речнику нема ниједног примјера ових придјева, осим придјева *овчи* за који се наводи да је покрајински, па се упућује на књижевни облик *овџи*.

2. 6. *Приручна граматика* региструје само суфикс *-ju/-i* и доноси примјере *козји* и *ласији*, затим примјере са палатализованом основом: *божји, вучји, мушји, лисичји* и на крају примјере са јотованом основом и алтернантом *-i*: *лабући, ћилећи, ћавољи, јесењи* итд.¹³

2. 7. Бабић наводи и суфикс *-ju* и суфикс *-iji*, с тим што предност у употреби даје првом. Расправљајући о придјевима који на крају основе имају групу од три сугласника, какви су: *јазавчји, јарчји, јунчји, овчји, вратчји, ћушчји*, он запажа тежњу да се та група избегне: а) губљењем *j*: *јарчи, овчи, ћушчи*, б) одбацивањем именичког завршетка: *ћусји, врабљи* и в) употребом суфикса *-iji*, и експлицитно закључује: „Ни један од тих начина није усвојен и књижевнима се могу сматрати придјеви с тросу-гласничким скупинама“.¹⁴

Посебно се осврћуји на суфикс *-iji*, истиче да је он слабо плодан и да се придјеви с њим мање употребљавају од својих парњака са *-ju*, да су стилски изражајнији те се употребљавају само у пјесничком стилу, посебно у стиху из метричких разлога. На крају додаје још једну препеку употреби придјева на *-iji* а то је да се уз придјеве на *-iji* јавља асоцијација на компаратив, што (по његовом мишљењу) омета нормалну комуникацију.¹⁵ О употреби придјева са овим суфиксима говорићемо нешто касније, а сад можемо напоменути да посљедња примједба Бабићева није оправдана, с обзиром да је очигледно да ови придјеви немају могућност компарације.

2. 8. *Граматика српског језика* професора Живојина Станојчића и Љубомира Поповића доноси у пару ове суфиксе са адекватним примјерима и објашњењима алтернација које се јављају у додиру крајњих сугласника основе и сугласника *j* из суфикса.¹⁶

¹² *Истло*, str. 397.

¹³ Eugenija Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979, str. 282.

¹⁴ Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (nacrt za gramatiku)*, JAZU – Globus, Zagreb 1986, str. 389.

¹⁵ *Истло*, стр. 390.

¹⁶ Живојин Станојчић – Поповић Љубомир, *Граматика српскоја језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1999, стр. 153.

2. 9. *Граматика српскохрватског језика за српце* Павица Мразовић и Зоре Вукадиновић, иако новијег датума (штампана је 1990. године), игнорише постојање суфикса *-iji* па у попису придјевских суфикса има само *-ju/-i* са једним примјером – *лисичји*.¹⁷

3. Оно што се одмах мора констатовати јесте то да хрватски лингвисти или уопште не биљеже суфикс *-iji* или се неповољно изражавају о њему. То нас је подстакло да погледамо да ли су примјери са овим суфиксом забиљежени у неким њиховим правописима прије и послиje оног заједничког из 1960. године, који су саставиле Матица српска и Матица хрватска. Узели смо Брозов и Боранићев *Хрватски правопис* из 1906.¹⁸ и Боранићев *Правопис хрватскога или српскога језика* из 1951,¹⁹ а од новијих Анићев и Силићев *Правописни приручник хрватскога или српскога језика* из 1987.²⁰

3. 1. У првом од њих на једном мјесту читамо да се *-iji* на крају замјеница и придјева типа *чији*, *ничији*, *свачији*, *друкчији* не сажима, нити се крењи а „Напротив, наставак *ju* у *вучји* (од вук), *човјечји* (од човјек)... не треба ширити у *вучији*, *човјечији...*“.²¹ Сходно томе, у правописном речнику налазимо само примјере какви су: *чавчји*, *ћурчји*, *ђечји*, *ћушчји*, *јаребичји*, *јазавчји*, *крешићеличји* итд. И у осталим наведеним правописима заступљени су само придјеви на *-ju*.

3.2. И прегледањем прозних дјела поједињих хрватских писаца, какви су Ковачић, Маринковић и Крлежа,²² увјерили смо се у доминацију придјева са суфиксом *-ju*:

... дат ћу ти зечје масти, да ... охрабриш своје зечје срце ... (У *реџисирајури*, 21), ... браћа набрала силу божју бијелих јаглаца ... (23), До данас су *кокошија* јаја изваљивала само пилиће ... (24), ... и то ће бити божја воља.(27), Кажу, да је ... донесао *вражје* библије ... (45), ... видиш ванчу, *вражја* главица...(56), Та живина моли се за његову *човјечју*, господску душу ... (94) ...

¹⁷ Павица Мразовић – Вукадиновић Зора, *Граматика српскохрватског језика за српце*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Добра вест, Сремски Карловци – Нови Сад, 1990, стр. 262.

¹⁸ Ivan Broz – D. Boranić, *Hrvatski pravopis*, четврто (непромјенијено) издање, Zagreb 1906.

¹⁹ Dr. D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, (десето издање), Školska knjiga, Zagreb 1951.

²⁰ Vladimir Anić – Silić Josip, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, друго издање, Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga, Zagreb 1987.

²¹ Ivan Broz – D. Boranić, *наведено дјело*, стр. 20.

²² Ante Kovačić, *U registraturi*, Veselin Masleša, Sarajevo 1984, Ranko Marinković, *Ruke*, Svjetlost, Sarajevo 1990, Miroslav Krleža, *Hrvatski bog Mars*, Svjetlost, Sarajevo 1985.

... прије него си почео стругати по *овчјем* цријеву ... (*Руке*, 16), Чујем много гласова, *ђечјих* особито ... (29), Ма ча си луд, човиче *божји!* (39), ... и оно *ћасје* режање слушаш ... (52), ... старци су као наука *божја* ... (62), ... бобе су се разлетјеле ... као прозирне ... *ђечје* куглице (87).

... заклати на саму *божју* недјељу. (*Хрватски боћ Mars*, 32), У њима гори *ђечја* илузија о новом. (60), Међу својим маленим, као *ђечјим* ... кољенима, држи кошницу. (256), Богу *божје* – а нама наше. (267), *Вражја* матер жмири а не сатнија ... (201), А как су ајнгели војска *божја* (204), ... сад шуте те *ћасје* губице! (163) ..., мада смо овдје нашли и на ријетке примјере придјева на *-ији*: Господин сатник проматрао је ту власт са *ђечије* стране ... (53), ... која се ту објављује *божијим* бојовницима... (203).

3. 3. Узвеши у обзир све ово, изводимо закључак, који свакако треба поткријепити бројнијим примјерима, да је присвојни суфикс *-ији*, у ствари, разликовна црта источне варијанте некадашњег српскохрватског језика у односу на његову западну варијанту.

4. У правописима српскохрватског и српског језика ситуација у вези са придјевима на *-ји* и *-ији* није уопште једнообразна. Док се у граматикама српских граматичара суфикс *-ији* прихвата безрезервно, у неким правописима и готово свим правописним приручницима придјеви на *-ији* најчешће су резервни облици придјева на *-ји*.

Белићев Правопис, Правопис из 1960. и Правопис из 1993. групе аутора из Београда и Никшића не дају употребну предност ни једном облику посебно.

4. 1. Белић наглашава да присвојни придјеви на *-ји* имају двојаке облике према двојаком изговору, илуструје то примјерима које уз многе друге налазимо и у речнику правописа, где су дати у паровима на сљедећи начин: *божји*, *-а*, *-е* = *божији*, *-а*, *-е*, *ћушчији*, *-а*, *-е* = *ћушчији*, *-а*, *-е* итд.²³ Једино придјев *ћасји* остаје без парњака.

4. 2. У *Правојису* из 1960.,²⁴ односно у његовом речнику, придјеви о којима говоримо дати су у пару повезани копулом *и*, чиме је представљен њихов дублетизам. Па и поред тога разликујемо три начина представљања ових придјева: 1) пар придјева забиљежен је у највећем броју случајева два пута, једном је на првом мјесту у пару придјев на *-ији* а други пут придјев на *-ји*, ваљда се ишло по азбучном реду: *божији* и *божји*, *божји*

²³ Александар Белић, *Правојис српскохрватског књижевног језика*, Просвета, Београд 1950.

²⁴ *Правојис српскохрватскога књижевног језика са правојисним речником*, МС и МХ, 1960.

и божији; вржији и вражји, вражји и вражији; козији и козји, козији и козији итд. 2) неколико парова забиљежено је само једном и то са придјевом на *-iji* на првом мјесту: *јазавчији* и *јазавчји*, *јаребичији* и *јаребичји*, *кейечији* и *кейечји*, *ласичији* и *ласичји*, *сврачији* и *сврачји* и *шишучији* и *шишучји*, 3) неколика пара забиљежена су, такође, по једном али сад са придјевом на *-ji* на првом мјесту: *ћрличији* и *ћрличији*, *ћурји* и *ћурији* и *ћушчији* и *ћушчији*. Нијесмо могли докучити зашто су придјеви из друге и треће групе дати тако, с обзиром да у објема имамо придјеве са тросугласничком скупином на крају основе. И овде је придјев *ћасји* без парњака.

4. 3. *Правојис* из 1993. групе аутора из Београда и Никшића²⁵ доноси парове ових придјева са косом цртом између чланова пара. На првом мјесту у пару је најчешће придјев на *-iji* осим у примјерима: *буџи/бучији*, *вражји/вражији*, *ћолубичији/ћолубичији*, *ћушчији/ћушчији*, *јабучији/јабучији*. Указано је и на неке синонимске односе: *ћолубији/ћолубињи*, *корњачији/корњачински/корњачајији*, *ћаски/ћасји*, а без дублетног облика јављају се: *мушији, осји, орји (орљи)* и *ћасји*.

4. 4. Међутим, у *Правојису српскога језика* Матице српске из 1994., са становишта проблематике којом се бавимо занимљиве информације налазимо у његовом предговору, где, између остalog, стоји: „У правописном речнику... редовно предочавамо онај лик који по нашој оцени има употребну предност, а варијанту којој не придајемо исти употребни значај (иако је нормативно признајемо) наводимо у загради, или са вербалном оградом, или је и не наводимо, него само упућујемо на тачку у тексту где су предочене дублетне могућности”.²⁶ Или, још прецизније: „Код придјева типа *зечји* и *зечији* нормативно су призната оба облика. Употребну предност можемо дати наставку *-iji* кад му претходи група сугласника (*овчији*, *ћушчији, враћчији*), а у другим случајевима варијанти *-ji*: *божји, ぢ(j)ечји, вучји, вражји, мачји, козји: ћасји* је само тако”.²⁷

4. 5. Љубо Мићуновић у *Џејном правојису* у вези са писањем *j*, поред остalog, каже да се оно пише „иза предњонепчаних сугласника *ж*, *ч* и *ш*: *вражји, мишији, вучји, дечји, мачји*, поред којих облика се употребљавају и облици са *i* испред *j*: *вражији, дечији, мишији*”.²⁸ У речнику су прво дати придјеви на *-ji* а у загради њихови дублетни облици осим у случајевима: *враћчији (враћчији)*, *ћушчији (ћушчији)*, *овчији (овчији)*, *чавчији (чавчији)*, тј. у примјерима са тросугласничком скупином на крају основе. Спе-

²⁵ Р. Симић, Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ђорић, М. Ковачевић, *Правојис српскога језика са речником*, Штампа – Унирекс, Београд-Никшић, 1993.

²⁶ *Правојис српскога језика*, приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска 1994, стр. 11.

²⁷ *Истло*, стр.143.

²⁸ Љубо Мићуновић, *Џејни правојис српскога језика с правојисним речником*, Алтера, Београд 2002, стр. 74.

цифичност у смислу давања употребне предности представља препорука боље (дата у загради) за облике *ласішавиџи* и *мишији* у односу на *ласішавиџи* и *мишији*. И овог пута приђев *ћасји* остао је сам.

5. У правописним приручницима ситуација у погледу презентовања, а самим тим и препоруке за употребу ових приђева, још је занимљивија.

5. 1. Лалевић у тродјелној књизи *Српско-хрватски у мом цеју*, у првом дијелу – *наш језик*, у оквиру одреднице *ћрађење речи*, у набрајању наставака за творбу присвојних приђева наводи само *-ји*.²⁹ У другом дијелу – *наш ћравојис*, говорећи о гласу *ј* истиче: „у приdevима који су настали додавањем наставка *-ји* изговара се и пише *ј* : *вашији, вражји, мишији, зечји, вучји, ћушчији, ћачји, кокошији* и сл., а допушта се и дужи наставак *-ији*: *вашији, мишији* и сл., мада је последње (с наставком *-ији*), необичније и ређе”.³⁰ У представљању ових приђева у речнику коришћене су различите и неусаглаше методе. Ако је облик на *-ији* распрострањен, он долази на прво место, јер тако треба по азбучном реду, и налази се у загради, док је наспрам њега иза црте његов парњак на *-ји* штампан масним словима, чиме му се, како сазнајemo из предговора, даје употребна предност. Поред тога, многи облици на *-ји* имају поред себе одредницу *об.*(ичније): *лисичји об., мачји об., мечји об., овчији об., кукавичји об.*, итд. Неки приђеви на *-ји* уопште немају дублетне облике, мада су и даље на другом месту или сад једног новог пара: *веверићији – веверићи, дећији – дећи, јарћији – јарћи, ћевћији – ћевћи, ћишићији – ћишићи* итд., при чему, како се види из примјера, тaj облик са *ћ* може бити са *-ији* или је облик са *ч* само на *-ји*. Међутим, то није случај са свим приđевима који на крају палатализоване основе имају *ч*: (*кучији*) – *кучји об.*, (*ласішавиџији*) – *ласішавиџи об.* и сл.

5. 2. У Пецовом и Пешикановом *Информатору о савременом књижевном језику са речником*,³¹ односно, у правописном речнику са језичким поукама, наши приђеви у пару повезани су копулом *и*, забиљежени по једном и то најчешће са обликом на *-ји* на првом месту: *чавчији и чавчији, ћусјеничји и ћусјеничји, јазавчији и јазавчији, крићији и крићицији, кукавичји и кукавичији* итд., с изузетком неколико приђева: *ђећији и ђећи, ћушчији и ћушчији, кокошији и кокошији, овчији и овчији, сврачији и сврачији*. Не уочавамо разлог за то с обзиром да у објема групама има приђева са тросугласничком скупином на крају основе. Интересантне су и двије експлицитне препоруке за употребу: *ћурећи обичније нећо ћурји или ћурчији; козји и (ређе) козији*.

²⁹ М. С. Лалевић, *Српско-хрватски у мом цеју – наш језик*, Бранко Ђоновић, Београд 1963, стр. 43.

³⁰ М. С. Лалевић, *Српско-хрватски у мом цеју – наш ћравојис*, Бранко Ђоновић, Београд 1963, стр. 309.

³¹ Др Асим Пецо, Др Митар Пешикан, *Информатор о савременом књижевном језику са речником*, Младо поколење, Београд 1967.

5. 3. По Дешићевом *Правојису*, тј. по његовој констатацији: „Придеви са наставком *-iji* (*мачији*, *божији*, *мишији*, *козији*) могу да се пишу и у облику с наставком *-ји* (*маџи*, *божји*, *мишији*, *козји*)”,³² могли бисмо закључити да су придјевски облици на *-iji* у широј употреби од својих парњака. И у речнику су ријетки примјери ових парова придјева дати са дужим обликом на првом мјесту.

5. 4. Клајн у *Речнику језичких недоумица* има одредницу *-iji* под којом упућује на одредницу *-ји* где се каже: „овај придевски суфикс може имати и облик *-iji*, тако да је поред правилнијег *дечји*, *човечји*, *мачји*, *козји*, *вучји*, *вражји* итд. допуштено и *дечији*, *човечији* итд. (али само *шасји*).”,³³ а додаје се да Матичин *Правојис* из 1994. даје предност суфиксу *-iji* послије сугласничких група (нпр. *овчији*, *гушчији*, *враћчији*), ради лакшег изговора. Придјеви у пару повезани су копулом *и*. Пар *божји* и *божији* нема никакву одредницу у смислу препоруке за употребу. Код свих других парова придјев на *-ји* има у загради одредницу *боље* (у једном примјеру *боље него*) осим код већ помињаних: *овчији*, *гушчији* и *враћчији* који имају одреднице, такође у загради, типа: *други облик је лакши за изговор*.

5. 5. Дакле, употреба и једних и других облика о којима говоримо нормативна је, па ипак се у многим нашим правописима и правописним приручницима углавном даје употребна предност придјевима на *-ји*, било имплицитно, било експлицитно. Осим тога, из нама непознатих разлога норма оставља придјев *шасји* без парњака, иако га региструју и *PMC* и *Обраћни речник*. Поставља се питање колико те препоруке уважавају говорници нашег језика. Осврнућемо се на језик неких познатих књижевника и језик штампе, односно појединих часописа и дневних новина.

6. 1. Већ смо рекли да је суфикс *-ји* старији по свом постанку, па је нормално што је доминантан у старијој књижевности. Међутим, ни старијим писцима није непознат новији суфикс *-iji*.

Од проф. Остојића сазнајемо да код Петра I егзистира облик *божији*, упркос томе што у говорима његовог краја преовлађује контракованни облик *божи*.³⁴

Код Љубише,³⁵ поред примјера:

³² Др Милорад Дешић, *Правојис српског језика, приручник за школе*, Унирекс – Нијанса, Никшић-Земун 1994, стр. 32.

³³ Ivan Klajn, *Rečnik jezičkih nedoumica* (četvрто, прерадено и допunjeno izdanje), Čigoja štampa, Beograd 1997, str. 78.

³⁴ Бранислав Остојић, *Језик Петра I Пејаровића*, ЦАНУ (посебна издања, књига 8), Титоград 1976, стр. 50.

³⁵ Стефан Митров Љубиша, *Пријовијесћи црногорске и приморске*, Обод, Цетиње 1975.

Ако ти је од *божје*, лако ћемо ... ако ли је од *вражје*, исповиједај се чисто ... (53); Бог с њим и анђео *божји!* (54); ... ставио Млетке у *козји* рог. (71); ... и да те учувам од *йасје* смрти ... (138); ... да ти причам ову *вражју* пређу ... (177);

имамо и примјере:

... па збор *мишији* пође у ништа ... (102); ... достави Марија *козијем* веком ... (113); Друшко скаче јеленовијем скоком у *лисичној* кожи ... (203); ... права као анђела *божијега* ... (224); ... и да у његовим хаљинама изbjегнем из *йасијих* руку (210) (Посљедњи пријмјер је занимљив јер га правописи не признају.)

И Његош употребљава придјеве на *-ији*, судећи према Стевановићевом *Речнику језика Пејтра II Пејтровића Његоша*.³⁶ У њему налазимо малобројне одреднице у виду ових придјева: *вучји*, *козји*, *кокошији*, *мачји*, *йасји*, *затим божси*, *вражси*, *овчи*, али и *бож(и)ји*, *враж(и)ји*, *лисич(и)ји*.

6. 2. Код новијих писаца употреба придјева на *-ији* је чешћа, код неких писаца и доминантнија у односу на употребу придјева на *-ји*. Тако код Ж. Павловића³⁷ поред примјера:

... густи бркови разгрђу му се над устима слично *ласићавичјем* репу. (30); ... око усана напиње танке боре сличне *мачјим* канцама ... (48); Успут је на пијаци ... куповао *овчији* сир. (66); Доводио је ... *дечје* лекаре. (78); ... личи му на *йашчији* крик ... (155); ... види влагу у њеним *козјим* очима.(170);
срећемо не мање бројне придјеве на *-ији*:

Револуција – дар *божији* или казна – (20); ... гацало по *кокошијем* измету ... (79); ... и вади *зечију* ножицу ... (167); ... као да је *дечији* змај ... (214); ... попут јунака *дечијих* бајки, појављују се ... (267).

Код Павића је доминантна употреба придјева на *-ији*, макар у Хазарском речнику:³⁸

Један познати словенски митолошки извор помиње *Козије* море ... (12); ... тако да ће му очи попити као *јашчија* јаја. (63); ... носио

³⁶ Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша, књига прва А–О, књига друга О–Ш, (уредник академик Михаило Стевановић), САНУ, ЦАНУ, Вук Карацић, Народна књига, Обод, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1983.

³⁷ Živojin Pavlović, *Zid smrti*, Prosveta, Beograd 1986 (drugo izdanje).

³⁸ Милорад Павић, *Хазарски речник*, Дерета, Београд 2000.

штичије гнездо уместо назувка ... (64); ... четврто слово *божије* имена ... (106); ... извлачи једно мало *дечије* виолончело ... (112); ... а у *дечије* гробове полажу јаја; Поступци у *човечијем* животу су попут јела ... (120); *Божија* књига је слојевита ... (154); ... пропушта *човечије* мисли ... (175); Сада сам *божија* сестра ... (206); Уши су му надевене *божијим* речима ... (248), ... и уобличи се у *човечију* сподобу ... (265); ... а Страдун лежи пун *штичије* перја. (273) итд.

Ређи су примјери са придјевом на *-ju*:

он има *зечју* усну ... (43); Зато су му ... вириле *козје* очи... (87); ...које творе *божје* име... (268); ...да је нагазио на *вражју* вечеру... (360).

У Селенићевом роману *Пријатељи*³⁹ регистровали смо само примјере на *-iju*:

... није показао да је ... наслутио нешто од ... пакла у *дечијој* главици ... (21), ... и пазе их као *божије* еманете на чувању код родитеља. (22), –Не говорим ти да су са мном *божија* блага ... (23), ... и *дечији* змајеви од новина ... (26), ... само златотиском се *вештичији* допринос тетка-Лепшин ... убележити мора! (44), ... потврђивали су ипак *вештичије* способности ... (50), ... да би најмлађи међу *божијим* изасланицима могао кренути ... (104), ... не бих читав сагледао *божији* благослов ... (158), ... да до ... нове свести дођеш без *дечијих* грчева у stomaku ... (168), ... када се на вратима *дечије* собе појављује њена мајка... (250), ... која се у *човечијој* заједници очитује ... као дистрофија у *човечијем* телу (264),

осим у примјеру придјева *шасји*: ... пуни чегрсти и *шасје* зависти ... (80).

У причи DHAMAPADA⁴⁰ Светислава Басаре запажена је честа употреба придјева *божији*:

... или *Божија* правда је као и Бог: недокучива (77), ... *Божија* се не може схватити... (77), ... а то подиже углед у *Божијим* очима (79), ... *Божија* правда је недокучива људском разуму ... (82) итд.

6.3. Погледали смо каква је ситуација у језику штампе, с обзиром да је тај језик најближи разговорном језику. Прегледали смо неке часо-

³⁹ Slobodan Selenić, *Prijatelji sa Kosančićevog venca 7*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

⁴⁰ Најлепшие приче Светислава Басаре, Просвета, Београд 2001.

писе у којима смо, с обзиром на њихов садржај, очекивали појаву ових пријева: *Мој љубимац*, *Горске стазе*, *Зов*, *Моћ природе* али и неке друге часописе:

Зашто се *мачије* уши стално мрдају? (*Мој љубимац*, Београд, бр. 12, 18), 10 најчешћих питања о *мачијум* хировима (27), ... да у узану *дечију* собу доноси свеже ухваћене мишеве (27), Ово питање се објашњава многоструком улогом *мачијег* крзна (27), Често се чудимо *мачијум* чулима ... (43), ... Добро ће послужити и пластична *дечија* кадица (65), ... а у плану су и изградња обданишта и *дечије* амбуланте (45).

... сматра се најлошијим *тачијум* месом (*Gorske staze*, Подгорица, бр. 13, 26), Посебна посластица за праве сладокусце је *зечије* месо (бр. 18, 24), Зец из расола Припремите: *зечији* хрбат... (бр. 18, 24),

... месо топлокрвних животиња обухвата ... месо перади ... (ко-кошје, *гушчије*, *тачије*...) и месо дивљачи (*зечије*...) (*Моћ природе*, Београд, бр. 113, 45), У људској исхрани најчешће се користе ... *овчије* и живинско месо ... (45), Живинско месо се много користи у исхрани (најчешће пилеће и *кокошије*)... (45) ...

Штучија активност откривена је прво од стране неколицине вараличара ... (*Zov*, Београд, 474, 20). ... недавно сам избројао 18 *јазавичијских* јазбина (475, 14), ...акције редуцирања *лисичијских* популација (476, 16)...

Дјечији свет (рубрика у Породичном магазину, Подгорица, бр. 1, 3), *Човјечији* живот је одржавање психолошког потпорног система ... (19), Родитељи морају ... прецизирати *дјечији* јеловник... (35), ... а то би могло дугорочно наштетити њежном *дјечијем* духу (41).

Наводили смо само примјере пријева на *-ији* који су доминантни у часописима *Мој љубимац* и *Породични магазин*; у часописима *Горске стазе* и *Моћ природе* подједнако су заступљени са пријевима на *-ји*, док у *Зову* доминирају пријеви на *-ји*.

У неким дневним новинама примијетили смо доминантну употребу облика *дјечији* у односу на облик *дјечији*:

Аустралијски *дјечији* хаику (*Побједа*, четвртак, 10. октобар 2002), Посјетите нас у новоотвореном *дјечијем* бутику (*Vijesti*, уторак, 22. октобар, 29), *Дјечија* колица плаве боје, мало коришћена; Купујем *дјечији* креветац; Продајем *дјечија* колица ..., *дјечији*

креветић (*Publika*, понедељак, 21. октобар 2002, 25); У подгоричким *ђечијим* бутицима, у току је сезона ...; ... *ђечије* фарме-рице се могу наћи ...; У бутику ... могу се наћи најпотребније *ђечије* ствари (*Publika*, четвртак, 24. октобар 2002, 21).

6. 4. Дакле, што се тиче употребе ових присвојних пријева, и са *-ju* и са *-iju*, прво треба рећи да они нијесу подједнако фреквентни, што се видјело и из наведених примјера. Најчешће се срећу: *бож(i)ји*, *ђеч(i)ји*, *човјеч(i)ји*, односно *мач(i)ји*, *зеч(i)ји*, *ћач(i)ји*. Неке примјере с почетка рада, какви су *јарч(i)ји*, *прашч(i)ји*, *курјач(i)ји*, *комарч(i)ји* и сл., не вјерујем да бисмо нашли ни у обимнијем истраживачком корпузу. Чак смо примијетили да се у многим конкретним случајевима радије употребљава присвојни генитив умјесто адекватног присвојног пријева, чак и кад је тај пријев сасвим обичан: Правилна обрада крзна *вука* почиње..., Лобања *вука* се мјери помоћу... умјесто: Правилна обрада *вучјег* крзна..., *Вучја* лобања се мјери помоћу... (*Gorske staze*, 14, 22) Друго, код наведених писаца и у коришћеним часописима ми смо углавном констатовали наизмјеничну употребу присвојних пријева на *-ju* и *-iju*. Схватамо жељу правописаца и уопште потребу да се начини избор између двију варијаната, с обзиром да се ради о потпуним синонимима без стилске раслојености. Међутим, њихова наизмјеничност у употреби очито није временена. Штавише, облик ког би се многи правописци ријешили све је више заступљен.

7. Закључци који произилазе из наше анализе су следећи:

1. Пријеви који се могу извести и суфиксом *-ju* и суфиксом *-iju* осредње су продуктивни (61 пар), а означавају да појам уз чије име стоје припада људском или натприродном бићу, с једне, односно животињској врсти с друге стране.

2. У граматикама српског језика с одобравањем се говори о новијем суфексу *-iju*, што није случај са хрватским граматикама. Пријева на *-iju* нема ни у хрватским правописима, а врло су ријетки и код хрватских писаца.

3. У неким правописима српскохрватског или српског језика, а поготово у правописним приручницима, употребна предност даје се пријевима на *-ju*.

4. Међутим, у новинарском а особито у књижевном стилу данас су у употреби оба облика, чак облици на *-iju* доминирају код појединих писаца. Према томе, сматрамо да ограничења употребе новијег наставка немају реалну подлогу у језичкој пракси.

Соня НЕНЕЗИЧ (Никшић)

ДУБЛЕТИЗМ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА -ЛИ И -ИЛИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Автор рассматривает продуктивность этих дублетных прилагательных, их значение и то, как они представлены в наших грамматиках, орфографических словарях и справочниках. Кроме того, автора интересует также ситуация с прилагательными, образованными с помощью сравнительно нового суффикса -ији в современном литературно-публицистичком стиле, поскольку в орфографических словарях предпочтение отдаётся в основном прилагательным на -ји.